

Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk

Zeszyt 269, rok 2018, s. 85-102

Adam Jarubas

Marszałek Województwa Świętokrzyskiego; al. IX Wieków Kielc 3, 25-516 Kielce;

marszalek@sejmik.kielce.pl

Monika Knefel

Izba Gospodarcza *Kraj Turystyki Zdrowotnej*; Dąbrowa 3, 26-001 Masłów;

izba.ktz@gmail.com

ROZWÓJ REGIONALNY A INTELIGENTNE SPECJALIZACJE W OBSZARZE TURYSTYKI

Abstract: Regional Development and Smart Specializations in the Field of Tourism. The aim of the article is to present the role of tourism as a smart specialization, and in particular health tourism in strengthening regional development processes on the example of the Świętokrzyskie Voivodeship. The first part of the article presents the ideas of smart specialization as a concept of stimulating innovative development with a particular focus on tourism in regional innovation strategies. The second part of the article focuses on the uniqueness of natural resources in the context of the spa tourism development potential in the Świętokrzyskie Voivodeship. The third part presents quantitative data characterizing tourism in the Świętokrzyskie Voivodeship. While the fourth part presents the effects of cooperation between entrepreneurs and expert and university employees who, while creating innovations, solve the problems of entrepreneurs, thus contributing to the development of tourism and the Świętokrzyskie Voivodeship. Finally, final conclusions and summary are presented.

Keywords: Health tourism and pro-health, Regional development, smart specialization, spa tourism, Świętokrzyskie Voivodeship.

JEL codes: Z32, R58, O32, O10, L83.

Wprowadzenie

Turystyka jest zjawiskiem wieloaspektowym i złożonym, odgrywa istotną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym wielu regionów [Kiryluk 2014: 137]. Jednym z jej głównych motywów jest zdrowie, ludzie od wieków podróżują w celu poprawy swojego stanu zdrowia [Mirek 2014: 16]. *De facto* niemal każdy rodzaj turystyki ma wpływ na zdrowie człowieka, nawet turystyka biznesowa wiąże się ze zmianą rutyny codziennego rytmu pracy i zmianą klimatu.

Szczególnym rodzajem turystyki nastawionej na poprawę stanu zdrowia jest turystyka zdrowotna, w ramach której literatura przedmiotu wyróżnia turystykę medyczną, uzdrowiskową oraz SPA&Wellness [Lubowiecki-Vikuk 2012: 554]. Zwłaszcza praktycy wyróżniają także turystykę prozdrowotną, która zdaniem Omelan powinna zadbać o szeroko rozumiane zdrowie człowieka, zarówno w sferze fizycznej i psychicznej [Omelan 2006: 90], zatem dotyczy różnych rodzajów turystyki charakteryzujących się pozytywnym wpływem na zdrowie człowieka. Autorzy zauważają, że podział ten ma charakter umowny, gdyż w praktyce oferty obiektów są pakietyzowane i często łączą różne formy turystyki zdrowotnej w kompleksowy produkt turystyki zdrowotnej, dedykowany zróżnicowanym potrzebom, na przykład pacjenta i osoby towarzyszącej.

1. Inteligentna specjalizacja w obszarze turystyki

Idea inteligentnej specjalizacji (*smart specialisation*) stanowi próbę ujęcia wielu koncepcji i teorii rozwoju społecznego i gospodarczego w całość [Foray, Ark 2007: 1-4; Kardas 2011: 122-123], będąc głównym nurtem polityki innowacji i rozwoju, realizowanej w ramach polityki regionalnej Unii Europejskiej [Komisja Europejska 2010: 2]. Według Foray'a i Goenaga inteligentna specjalizacja to koncepcja polityki, nadająca wyłonionym obszarom branżowym priorytety interwencji w zakresie innowacji [Foray, Goenaga 2013: 1-2]. Są to to działania wspierające dziedziny o największym potencjale, mające wpływ na zapewnienie przewagi konkurencyjnej regionu, na których powinno

koncentrować się wsparcie szczególnie w zakresie B+R, przyczyniając się do rozwoju regionu [Foray *et al.* 2009: 3; Szostak 2015: 2011]. Rozwój regionalny, za definicją Szlachty autorzy przyjmują jako: *systematyczną poprawę konkurencyjności podmiotów gospodarczych i poziomu życia mieszkańców oraz wzrost potencjału gospodarczego regionów, przyczyniający się do rozwoju społeczno-gospodarczego kraju* [Szlachta 1996: 16].

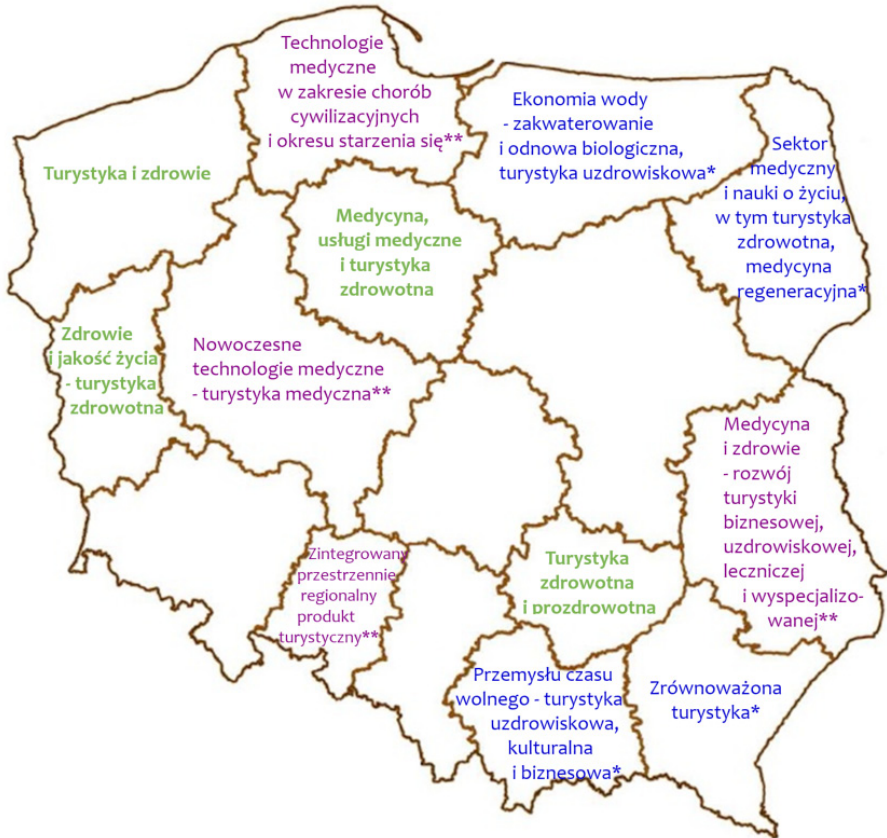
Według Banku Światowego koncepcja inteligentnych specjalizacji stanowi jedno z głównych narzędzi realizacji polityki rozwoju regionalnego i jest realizowana przez Strategie Inteligentnych Specjalizacji (*Regional Innovation Strategies for Smart Specialisation – RIS3*), która stanowiła warunek *ex ante* Komisji Europejskiej otrzymania przez kraje członkowskie środków na innowacje w perspektywie finansowej 2014-2020 [Piątkowski *et al.* 2014: 2; Romanowska *et al.* 2014: 63], co potwierdza istotną rolę inteligentnych specjalizacji w procesach rozwojowych.

Przeprowadzone przez współautorkę opracowania badania 16 regionalnych strategii innowacji inteligentnych specjalizacji (*RIS3*) w Polsce wykazały, że większość Zarządów Województw wybierając turystykę jako inteligentną specjalizację, określiło kierunek rozwoju turystyki związany ze zdrowiem [Bęczkowska 2014: 41-47].

Turystyka o charakterze zdrowotnym stała się jednym z głównych nurtów rozwoju branży i usług turystycznych, zwłaszcza w regionach o istotnym potencjale oraz zasobach przyrodniczych.

Ważnym czynnikiem dla perspektyw rozwoju branży turystyki zdrowotnej są procesy demograficzne [Niezgoda, Kowalska 2015: 128] wynikające z efektu drugiego przejścia demograficznego [Kotowska, Józwiak 2012: 28-29]. Zwłaszcza w zakresie zmian struktury grup wiekowych społeczeństwa, które starzeje się [Lubowiecki-Vikuk 2010: 94], tym samym rośnie zapotrzebowanie na usługi związane ze zdrowiem oraz opóźnieniem procesów starzenia (*anti-age*) [Rybowska 2015: 78]. Obecnie mamy do czynienia z powszechną modą na „zdrowy styl życia” oraz tzw. kult młodego i atrakcyjnego ciała. Ponadto postęp technologiczny powoduje istotny rozwój metod leczenia i poprawy urody, a także zmiany o charakterze społecznym, w sposobie pracy i spędzania czasu wolnego, poza tym społeczeństwo się bogaci. Rośnie świadomość społeczna w zakresie zdrowia, dzięki sprawniejszej komunikacji i przepływie informacji rośnie także jego mobilność. Wymienione czynniki wpływają na wzrost zainteresowania usługami turystyki zdrowotnej, czego naturalną konsekwencją jest rozwój branży i zakresu oferty w procesie tworzenia innowacji.

Przykładem regionu, który jako jedną z kluczowych branż dla rozwoju wskazał turystykę zdrowotną i prozdrowotną jest województwo świętokrzyskie.

Ryc. 1. Inteligentne specjalizacje w obszarze turystyki

Źródło: [Bęczkowska 2014b: 45], dane zaktualizowane na podstawie obowiązujących RS13.

Objaśnienie oznaczeń: specjalizacje główne (oznaczone kolorem zielonym), specjalizacje wspierające (oznaczone kolorem niebieskim i oznaczeniem*) oraz ich rozwinięcie w treści dokumentu (kolorem fioletowym i oznaczeniem**).

2. Wyjątkowość zasobów przyrodniczych o charakterze leczniczym i zdrowotnym w regionie świętokrzyskim

Region świętokrzyski dysponuje wyjątkowymi w skali świata znanymi zasobami leczniczymi wysoko zmineralizowanych wód siarczkowych, w Wełnie k. Solca-Zdroju, w pogłębieniu samowypływu źródła „Malina”, zawartość siarkowodoru oscyluje na poziomie 900 mg/dm³ [Lisik, Szczepański 2014: 28]

przekraczając okresowo nawet 1000 mg/dm³. Przy dopuszczalnym poziomie do kąpieli, określonym przez Instytut Balneologiczny w Poznaniu 150 mg/dm³. Dla porównania źródło uzdrowiskowe w Solcu ma stężenie siarkowodoru na poziomie 137 mg/dm³ [*Uzdrowisko Solec-Zdrój* 2015: 3], natomiast w Busku ok. 45 mg/dm³ [Lisik, Szczepański 2014: 232]. Świadczy to o wysokiej jakości wód leczniczych na Pomordziu. Porównania wód buskich i soleckich na tle wód w zagranicznych zdrojach dokonali Szromek *et al.*, z którego wynika, że wody z regionu świętokrzyskiego wielokrotnie przewyższają swoim składem mineralnym wody z Baden czy Trenczyna [Szromek *et al.* 2014: 81].

Cenne właściwości lecznicze wód siarczkowych potwierdza spektrum leczonych schorzeń: choroby narządów ruchu i reumatyczne, choroby skóry, choroby układu krążenia, choroby układu oddechowego, stany pourazowe zapalenia oraz zwyrodnienia stawów, a także nerwice.

Kolejnym wyjątkowym zasobem przyrodniczym, który występuje tylko w Górach Świętokrzyskich jest krzemień pasiasty, któremu przypisuje się właściwości lecznicze, przywracające harmonię, dzięki charakterystycznemu ułożeniu warstw w strukturze kamienia [Majewska *et al.* 2005: 131].

Ciekawym zjawiskiem o charakterze zdrowotnym jest wysokie stężenie jodu w powietrzu w rejonie góry Ameliówka, gdzie w dni słoneczne stężenie jodu w powietrzu jest takie, jak nad morzem przy sztormowej pogodzie [*Gmina Masłów* 2008: 10]. Stąd tradycje uzdrowiskowe i prozdrowotne regionu świętokrzyskiego, gdzie funkcjonowały liczne ośrodki, jak Piotrkowice, Słowik, Trzcianka, Oblęgorek czy Gródek, które charakteryzowały się unikalnym mikroklimatem i walorami leczniczymi [Jarubas, Legawiec 2014: 37-46].

Liczne atrakcje o charakterze historycznym i archeologicznym, jak ślady dinozaurów, jaskinie, pomniki oraz osobliwości przyrody znacznie podnoszą potencjał turystyczny regionu. Ponadto szlaki turystyki pieszej, rowerowej, wodnej sprzyjają uprawianiu turystyki rodzinnej, a także senioralnej.

Jednocześnie niski poziom uprzemysłowienia w kontekście rozwoju turystyki jest niewątpliwą zaletą, gdyż blisko 70% terenu województwa stanowią tereny objęte prawną ochroną przyrody. Należy także zauważyć rolę tradycji w produkcji i przetwórstwie zdrowej żywności, która doskonale uzupełnia ofertę turystyczną regionu, stanowiąc kolejną inteligentną specjalizację województwa świętokrzyskiego.

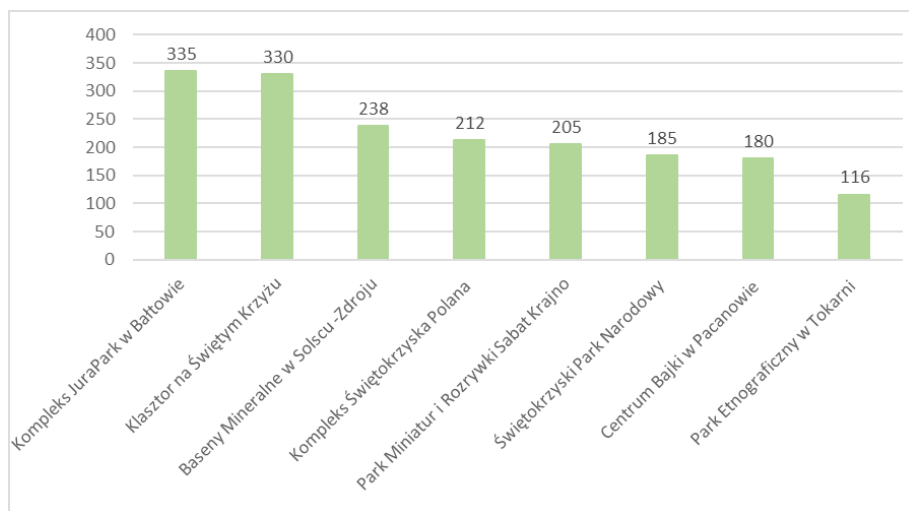
Od czasu gdy w 2014 r. Zarząd Województwa zatwierdził szeroko konsultowaną w różnych środowiskach *Strategię Badań i Innowacyjności (RIS3). Od absorpcji do rezultatów – jak pobudzić potencjał województwa świętokrzyskiego 2014-2020+*, zauważalnych jest wiele zmian w poprawie wskaźników społeczno-gospodarczych, zwłaszcza w obszarze turystyki, w tym w realizo-

wanych inwestycjach zarówno publicznych, jak i prywatnych. Na szczególną uwagę zasługują inwestycje w prace B+R i innowacyjny rozwój branży, co tworzy miejsca pracy, stymulując rozwój regionu.

3. Rozwój regionu świętokrzyskiego w kontekście turystyki

Na ryc. 2 przedstawiono dane dotyczące liczby sprzedanych biletów na świętokrzyskie atrakcje turystyczne.

Najpopularniejszą atrakcją turystyczną w 2017 r. w województwie świętokrzyskim był Kompleks JuraPark w Bałtowie, ze stokami Szwajcarii Bałtowskiej, który sprzedał 335 tys. biletów i mimo remontu drogi dojazdowej odnotowano wzrost liczby turystów.

Ryc. 2. Liczba sprzedanych biletów w 2017 r. w tys.

Źródło: Dane Regionalnej Organizacji Turystycznej Województwa Świętokrzyskiego.

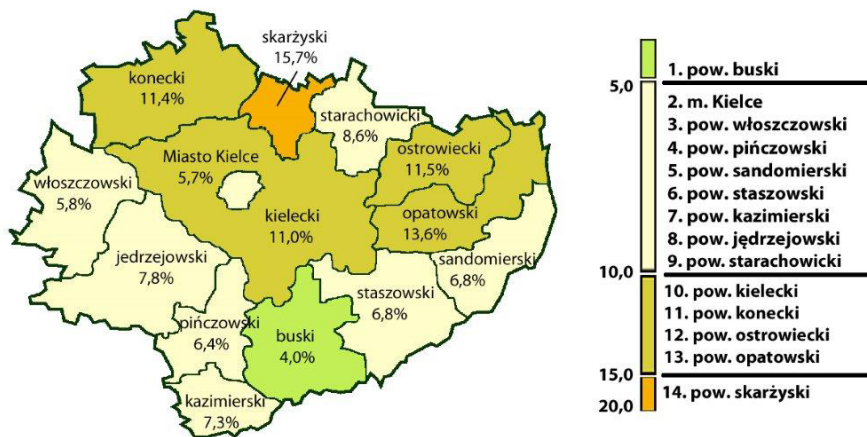
Również dużą liczbą zwiedzających cieszył się w 2017 r. Klasztor na Świętym Krzyżu, który odwiedziono 330 tys. osób, a do Świętokrzyskiego Parku Narodowego sprzedano 185 tys. biletów. Inne ośrodki, jak Kompleks Świętokrzyska Polana z oceanarium i parkiem miniatur sprzedał 212 tys. biletów, odnotowując dwukrotny wzrost liczby odwiedzających, podobny wynik 205 tys. sprzedanych biletów odnotował Park Miniatur i Rozrywki Sabat Krajno, który poza parkiem miniatur oferuje kino 7D, wyciąg narciarski oraz

park linowy. Imponujące wyniki miało także Centrum Bajki w Pacanowie sprzedając ponad 180 tys. biletów.

Także atrakcje turystyki zdrowotnej cieszyły się dużym powodzeniem wśród turystów, na uwagę zasługuje Solec-Zdrój z Basenami Mineralnymi, gdzie sprzedano w 2017 r. 238 tys. biletów i było to aż o 12% więcej niż w roku poprzednim. Należy zauważyć, że Solec-Zdrój liczy blisko 500 mieszkańców i tyle samo miejsc pracy generuje tam turystyka zdrowotna.

Ponadto w powiecie buskim, gdzie zlokalizowane są obie gminy uzdrowskie Busko-Zdrój i Solec-Zdrój stopa bezrobocia wynosi 4%, podczas gdy w mieście wojewódzkim Kielce stopa bezrobocia w maju 2018 r. była o 1,7 pkt proc. wyższa i wynosiła 5,7% (ryc. 3).

STAN W DNIU 31 MAJA 2018 R.

WOJEWÓDZTWO - 8,4%

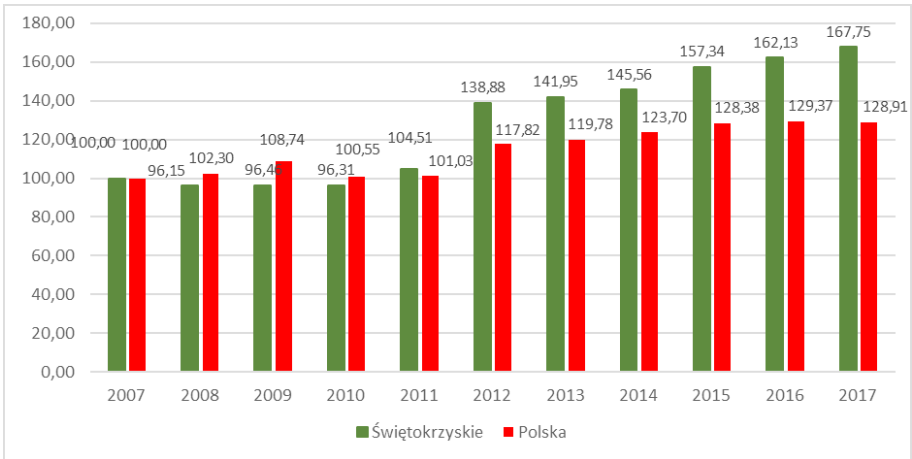
KRAJ - 6,1%

Ryc. 3. Stopa bezrobocia w powiatach województwa świętokrzyskiego

Źródło: [<http://www.wup.kielce.pl/dane-statystyczne>].

W 2017 r. gminy uzdrowskie województwa świętokrzyskiego odwiedziło 73 635 kuracjuszy (w tym pobyty stacjonarne 63 190 kuracjuszy), podczas gdy w 2016 r. było 71 209 kuracjuszy, co oznacza wzrost o ponad 2,4 tys. osób. Należy podkreślić, że pobyty w uzdrowskach mają charakter długoterminowy wynoszący 2-3 tygodnie, co pozwala lepiej oddać skalę zjawiska

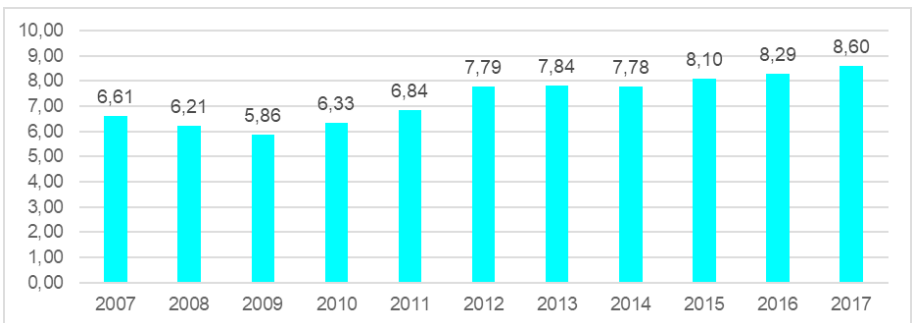
turystyki uzdrowiskowej. Na ryc. 4 przedstawiono procentowy wzrost liczby kuracjuszy w województwie świętokrzyskim oraz w kraju, przyjmując rok bazowy 2007 jako 100%.

Ryc. 4. Zmiana liczby kuracjuszy w Polsce i województwie świętokrzyskim

Źródło: Dane GUS, obliczenia własne.

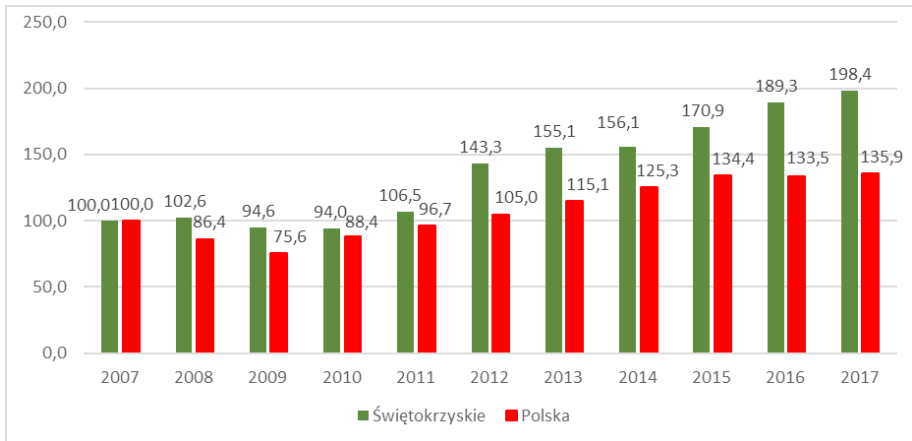
Na ryc. 5 przedstawiono poziom udziału w rynku liczby kuracjuszy w regionie świętokrzyskim, który od 2010 r. systematycznie rośnie, co umacnia rolę świętokrzyskich uzdrowisk na mapie turystyki uzdrowiskowej w kraju.

Ryc. 5. Udział liczby kuracjuszy w świętokrzyskich uzdrowiskach

Źródło: Dane GUS, obliczenia własne.

Od 2012 r. w regionie świętokrzyskim nastąpił wyraźny wzrost liczby kuracjuszy, o znacznie większej dynamice niż w kraju. Było to efektem odkrycia i rozpoczęcia eksploatacji nowych złóż wód leczniczych w Lesie Winiarskim. Należy jednak zauważyć, że turystyka uzdrowiskowa w Polsce charakteryzuje się znacznym poziomem ingerencji na rynku instytucji finansujących leczenie uzdrowiskowe, a okresowość realizacji kontraktów i dostępność rodzajów refundowanych usług ma nierynkowy charakter, gdyż podyktowana jest decyzjami instytucji refundujących koszty leczenia. Zatem aby pokazać rynkowy potencjał turystyki uzdrowiskowej na ryc. 6. przedstawiono procentową zmianę liczby kuracjuszy komercyjnych w województwie świętokrzyskim oraz w Polsce, przyjmując rok bazowy 2007 jako 100%.

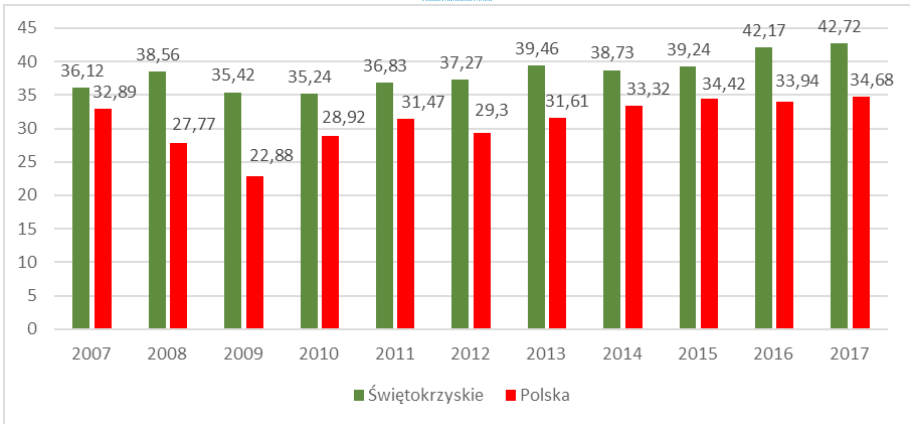

Ryc. 6. Zmiana liczby kuracjuszy komercyjnych w Polsce i województwie świętokrzyskim

Źródło: Dane GUS, obliczenia własne.

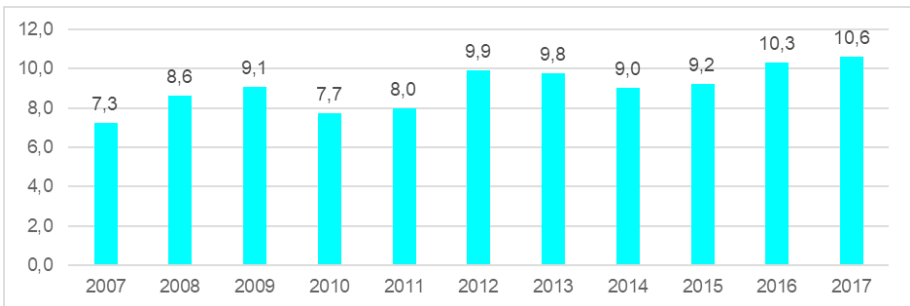
Analiza przedstawionych danych pokazuje, że w ciągu blisko dekady liczba osób, które z własnych środków finansują pobyty lecznicze prawie się podwoiła, podczas gdy w skali kraju odnotowano 33% wzrost. Prezentując powyższe dane jako udział liczby kuracjuszy komercyjnych w ogólnej liczbie kuracjuszy, widzimy wyraźną przewagę świętokrzyskich uzdrowisk, co przedstawiono na ryc. 7.

Na ryc. 8 przedstawiono udział w rynku liczby kuracjuszy komercyjnych w regionie świętokrzyskim, który od 3 lat zachowuje wzrost, co potwierdza rynkowe uznanie dla świętokrzyskich uzdrowisk.

Ryc. 7. Udział kuracjuszy komercyjnych w ogólnej liczbie kuracjuszy w Polsce i województwie świętokrzyskim (%)

Źródło: Dane GUS, obliczenia własne.

Ryc. 8. Udział liczby kuracjuszy komercyjnych w świętokrzyskich uzdrowiskach w odniesieniu do kraju (%)

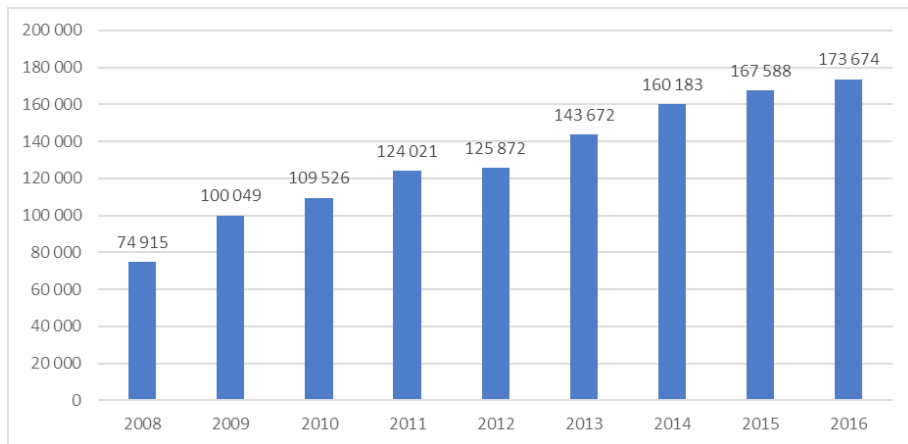
Źródło: Dane GUS, obliczenia własne.

Dane te potwierdzają uznanie kuracjuszy względem świętokrzyskich uzdrowisk i potwierdzają skuteczność terapii leczniczych wodami siarczkowymi.

Wraz ze wzrostem liczby kuracjuszy wzrasta także eksploatacja złóż i zużycie wód leczniczych, co przedstawiono na ryc. 9.

Wzrost zużycia wód leczniczych, w tym zwłaszcza wód siarczkowych potęguje problemy nie tylko związane ze zrównoważonym eksploatowaniem zasobów, ale także utylizacją znacznych ilości wody charakteryzującej się dużą agresywnością fizyko-chemiczną, która będąc odpadem medycznym, jest za-

liczana także do ścieków przemysłowych i nie może być utylizowana w biologicznych oczyszczalniach ścieków.

Ryc. 9. Eksploatacja złóż wód leczniczych w m³ w województwie świętokrzyskim

Źródło: Dane sumaryczne z poszczególnych zakładów w świętokrzyskich uzdrowiskach.

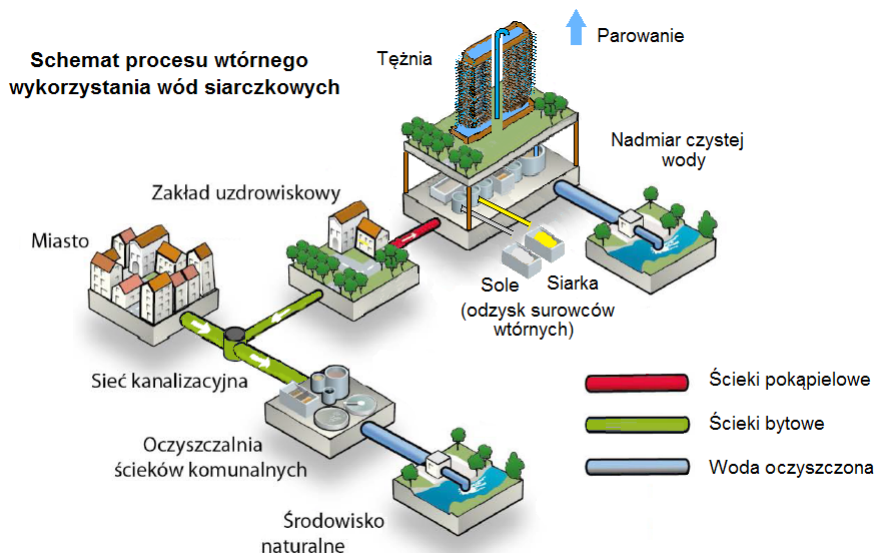
Na te i inne problemy oraz potrzeby branży turystycznej odpowiada współpraca świętokrzyskich brokerów innowacji z przedsiębiorcami i ekspertami oraz pracownikami uczelni. Przykład takiej współpracy został opisany w kolejnym rozdziale.

4. Świętokrzyskie innowacje, patenty i wdrożenia w turystyce zdrowotnej

Wbrew powszechnie panującej opinii, że turystyka nie jest dziedziną o wysokim potencjale w zakresie realizacji prac B+R i ich zdolności patentowej poniżej zostały przedstawione wybrane innowacje chronione prawem patentowym, których pomysłodawcą jest współautorka opracowania, będąca społecznym brokerem innowacji 2.0. Poza identyfikacją potrzeb przedsiębiorców i inicjowanie współpracy ze środowiskiem naukowo-eksperckim, sama współtworzy innowacyjne rozwiązania, patenty oraz wspiera proces wdrażania.

Jednym z przykładów rozwiązania problemów zgłaszanych przez przedsiębiorców z branży turystyki zdrowotnej był wspomniany już problem utylizacji wody siarczkowej po zabiegach balneologicznych. Zapraszając do współpracy grupę ekspertów wypracowano koncepcję odsiarczenia wody przeprowadzając eksperymenty w skali laboratoryjnej, która zakłada wtórnie wykorzystanie

otrzymanej solanki przez podanie oczyszczonej wody na tężnię. Wynalazek opatentowano w 2014 r. jako wynalazek pod nr P.409769 i obecnie jest w fazie oczekiwania na zbudowanie prototypu w skali przemysłowej oraz wdrożenie w obiekcie *Sanatorium Słowacki* w Busku-Zdroju (ryc. 10).

Ryc. 10. Schemat procesu wtórnego wykorzystania wód siarczkowych

Źródło: Opracowanie własne.

Przykładem wdrożonego rozwiązania jest Sauna Świątokrzyska, która jako wzór przemysłowy ma przyznaną ochronę patentową w 2015 r. o nr Rp.22046 i została wdrożona w Odyssey Club Hotel Wellness&SPA ***** w Dąbrowie k. Kielc.

Potrzeba, jaka została zgłoszona przez przedsiębiorcę dotyczyła zapotrzebowania na kolejną saunę w związku z dużym zainteresowaniem gości hotelu usługami strefy basenów i saun, jak i poszukiwania rozwiązania nawiązującego do tradycji i kultury regionu, które będzie miało służyć relaksacji i odprężeniu. Wybrano motyw ognia, który podświadomie wywołuje przyjemne uczucie bezpieczeństwa i relaksu, a także nawiązuje do tradycji dymarek świętokrzyskich. We wbudowanej wnęce ściennej zamontowano kominek parowy, który do złudzenia przypomina prawdziwy ogień. W rzeczywistości są to molekuly pary wodnej o temperaturze pokojowej, której ruch i podświetlenie tworzą bardzo realistyczny obraz, a jednocześnie jest bezpieczny dla przebywających w saunie osób i wymaga jedynie uzupełniania niewielkiej ilości wody.

RZECZPOSPOLITA POLSKA Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej		OPIS OCHRONNY WZORU PRZEMYSŁOWEGO (19) PL (11) 22046	
(21) Numer zgłoszenia: 23438		(51) Klasyfikacja: 23-02	
(32) Data zgłoszenia: 22.05.2015			
(54) Sauna			
(45) O udzieleniu prawa z rejestracji ogłoszono: 31.03.2016 WUP 03/2016		(73) Inwentaryści z rejestracji wzoru przemysłowego: BĘCZKOWSKA MONIKA, Kibice, (PL); KNEFEL TOMASZ, Skorociele, (PL)	
		(72) Twórcy(i) wzoru przemysłowego: BĘCZKOWSKA MONIKA, Kibice, (PL); KNEFEL TOMASZ, Skorociele, (PL)	

PL 22046

PL 22046
Opis wzoru przemysłowego
 Przedmiotem wzoru przemysłowego jest sauna.
 W znanych saunach wyposażonych w piece grzewcze, szczerzy posiadają wykończenie drewnianą boazerią, istota wzoru przemysłowego jest sauna, w której jedna ze ścian posiada wnękę z kominkiem parowym imitującym ognisko, jak przedstawiono na załączonych fotografiach, fig. 1 i fig. 2.

Ilustracja wzoru

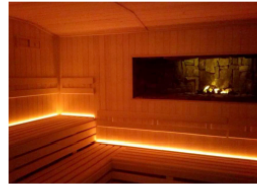

Fig. 1

Fig. 2

Departament Wydawnictw UPRP

Ryc. 11. Sauna świętokrzyska

Źródło: Urząd Patentowy RP.

Branża turystyki zdrowotnej charakteryzuje się świadczeniem usług leczniczych, co powoduje pewne komplikacje wynikające z przepisów prawa patentowego, które wyłącza metody leczenia, uniemożliwiając ich ochronę. Niemniej jednak, elementy terapii leczniczych można chronić znakami towarowymi. Przykładem takiej innowacji jest *Terapia księżycowa* – stanowiąca terapeutyczny program wspomagający zdrowie na podstawie rytmów księżycowych z wykorzystaniem jogi i relaksacji oraz substancji bioaktywnych w żywieniu i kosmetyce, chroniona znakiem towarowym nr Z. 479181 zgłoszonym w 2017 r. i należy do Europejskiego Instytutu Badań Inteligentnych Specjalizacji Monika Knefel (ryc. 12).

Terapia została przygotowana jako element spajający ofertę ośrodka SPA- & Wellness w całość, porządkując realizowane terapie przez wyznaczenie optymalnego terminu ich stosowania na bazie naturalnych rytmów księżyca. Stanowi połączenie medycyny ludowej z wiedzą dotyczącą technik relaksacji i właściwości leczniczych związków bioaktywnych zawartych w diecie.

Ryc. 12. Terapia księżycowa

Źródło: Urząd Patentowy RP.

5. Rekomendacje dla regionu

Realizując kolejne innowacje autorka zapraszała do współpracy specjalistów z różnych dziedzin, tworząc zespoły eksperckie, które wspólnie wypracowywały innowacyjne rozwiązania na styku reprezentowanych specjalizacji.

Sukces atrakcji turystycznych województwa świętokrzyskiego jest owocem pracy wielu osób, odważnych decyzji inwestorów i działań promujących region oraz jego atrakcje. Turyści wymagają nie tylko stałego podnoszenia poziomu jakości świadczonych, ale także nowych atrakcji, dostarczających wyjątkowych doświadczeń, jak też efektów leczenia w przypadku turystyki zdrowotnej. Należy zauważyć, że turystyka rozwija się nie tylko w regionie świętokrzyskim, także inne regiony inwestują w innowacyjne produkty turystyczne i poszukują nowych pomysłów na wzrost liczby turystów. Wyjątkowość zasobów przyrodniczych regionu świętokrzyskiego, o charakterze leczniczym stanowi ogromną szansę i jednocześnie wyzwanie, aby w sposób zrównoważony je wykorzystać.

Interdyscyplinarny charakter turystyki, a zwłaszcza turystyki zdrowotnej, która poza usługami dla turystów, jak atrakcje, gastronomia czy noclegi, łączy

także usługi lecznicze i stanowi źródło rozwoju regionu. Przyciąga nie tylko inwestycje, które ze względu na cenne złoża wód leczniczych nie mogą być realizowane w innej lokalizacji, ale także wysoko wykwalifikowaną kadrę, co wobec nasilających się niekorzystnych procesów demograficznych, może stanowić przeciwwagę, a nawet odwrócenie tych trendów.

Jak pokazują przedstawione dane rozwój turystyki generuje miejsca pracy, i to dla osób o różnych poziomach kompetencji, a co należy podkreślić turystyka jest jedną z nielicznych branż, gdzie innowacyjny rozwój nie likwiduje miejsc pracy, jak ma to miejsce w przemyśle.

Umiejętne wykorzystanie szansy, jaką ma region świętokrzyski dzięki zasobom przyrodniczym i rozwój turystyki stanowi duże wyzwanie dla decydentów regionu, jednak wobec rosnącej popularności naturalnych i niefarmakologicznych metod leczenia, inwestowanie w innowacyjny rozwój branży jest nieodzownym elementem polityki regionalnej.

Literatura

- Bęczkowska M., 2014, *Inteligentne specjalizacje w turystyce polskich regionów*, [w:] *Turystyka i Rekreacja w przestrzeni miast i regionów*, M. Zamelska. Studia Periegeica, nr 2(12), Wyd. Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu: 45.
- Foray D., Ark D., 2007, *Smart Specialisation in a Truly Integrated Research Area Is the Key to Attracting more R&D to Europe*, Knowledge Economists Policy Brief, nr 1, [http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/policy_brief1.pdf, dostęp: 20.03.2018]: 1-4.
- Foray D., Goenaga X., 2013, *The Goals of Smart Specialisation*. JRC Scientific and Policy Report, S3 Policy Brief Series, nr. 01, [<https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/goals-smart-specialisation-s3-policy-brief-series-no-012013>, dostęp: 10.03.2018].
- Foray D., David P., Hall B., 2009, *Smart Specialisation. The Concept*, Knowledge Economists Policy Brief. Knowledge Economists Policy Brief nr 9, [http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/kfg_policy_brief_nr_9.pdf?11111, dostęp: 20.03.2018].
- Gmina Masłów, 2008, *Plan Odnowy Miejscowości Mąchocice Kapitulne Masłów*, [http://www.biuletyn.net/nt-bin/_private/maslow/697.pdf, dostęp: 16.02.2018].
- Jarubas A., Legawiec W., 2014, *Ośrodki o charakterze uzdrowiskowym i prozdrowotnym na terenie obecnego województwa świętokrzyskiego w latach 1800-1930*, [w:] *Tradycje i perspektywy rozwoju kultury uzdrowiskowej w Województwie Świętokrzyskim w kontekście europejskim*, B. Płonka-Syroka, M. Dąsał, A. Syroka (red.).

Kultura Uzdrawiskowa w Europie, t. VII, Oficyna Wyd. Arboretum, Wrocław: 21-48.

- Kardas M., 2011, *Inteligentna specjalizacja – (nowa) koncepcja polityki innowacyjnej*, [w:] *Inteligentna specjalizacja – nowe wyzwanie dla regionów*, E. Sztorc. Optimum, Studia Ekonomiczne, nr 2, [http://optimum.uwb.edu.pl/wp-content/uploads/numery_p_dof/50_Optimum_2_2011.pdf], dostęp: 20.09.2016].
- Kiryłuk H., 2014, *Turystyka jako narzędzie rozwoju gospodarczego Unii Europejskiej*, [w:] *Wybrane problemy zarządzania rozwojem regionalnym, Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, A. Piekutowska, E. Rollnik-Sadowska (red.). T. XV, z. 8, część I, Wyd. Społecznej Akademii Nauk, Łódź: 137-154, [<http://piz.san.edu.pl/docs/e-XV-8-1.pdf>], dostęp: 21.03.2018].
- Komisja Europejska, 2010, *Polityka regionalna jako czynnik przyczyniający się do inteligentnego rozwoju w ramach Strategii Europa 2020*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, kom (2010) 553, [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/smart_growth/comm2010_553_pl.pdf], dostęp: 25.03.2018].
- Kotowska I., Józwiak J., 2012, *Nowa demografia Europy*. Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych, z. 28: 28-29, [http://rocznikikae.sgh.waw.pl/p/roczniki_kae_z28_01.pdf], dostęp: 03.05.2017].
- Lisik R., Szczepański A., 2014, *Siarczkowe wody lecznicze w części zapadliska przedkarpackiego*. Hydrogeotechnika Sp z o.o., Fundacja Posteris, Kielce-Kraków.
- Lubowiecki-Vikuk A., 2010, *Demograficzne tendencje i ich wpływ na rozwój turystyki i rekreacji w regionie krajów Środkowo-Wschodniej*. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Usług w Poznaniu, nr 19, Poznań: 93-104, [https://www.academia.edu/2262374/Demograficzne_tendencje_i_ich_wp%C5%82yw_na_rozw%C3%B3j_turystyki_i_rekreacji_w_regionie_kraj%C3%B3w_Europy_%C5%9Arodkowo-Wschodniej_Demographic_trends_and_their_impact_on_the_development_of_tourism_and_recreation_in_the_countries_of_Central_and_Eastern_Europe_region_], [dostęp: 11.03.2018].
- Lubowiecki-Vikuk A., 2012, *Turystyka medyczna przejawem współczesnych trendów i tendencji w turystyce*, [w:] *Popyt turystyczny, konsumpcja – segmentacja – rynki*, J. Buko (red.). Ekonomiczne Problemy Turystyki, nr 84, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 699, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin: 553-568.
- Majewska I., Ragus M., Telniuk T., Czerniawska K., 2005, *Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2006-2014*. Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A [http://rot.swietokrzyskie.travel/data/Pliki/1_strategia.rozwoju.turystyki.pdf], dostęp: 10.02.2018].

- Mirek J., 2014, *Funkcjonowanie uzdrowisk na ziemiach polskich w ujęciu historycznym – zarys problemu*, [w:] *Rola uzdrowisk i przedsiębiorstw uzdrowiskowych w turystyce i lecznictwie uzdrowiskowym*, A. Szromek (red.). Wyd. Proksenia, Kraków: 15-32.
- Nieżgoda A., Kowalska K., 2015, *Turystyka medyczna – istota, zakres i konsekwencje rozwoju zjawiska*, [w:] *Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*, A. Pawłucki (red.). Nr 49, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław: 126-134, [http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-5533d2a5-b89e-4005-933f-c67745bc1768/c/RN_49_126_134.pdf], dostęp: 11.03.2018].
- Omelan A., 2006, *Turystyka prozdrowotna – rozważania teoretyczne*. Rocznik Naukowy nr 4, Wyd. Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji im. Mieczysława Orłowicza w Warszawie, Warszawa: 88-95.
- Piątkowski M., Szuba T., Wolszczak G., 2014, *Review of National and Regional Research and Innovation Strategies for Smart Specialization (RIS3) in Poland*. The World Bank, Washington, [<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/17839/865270WP0MIR0R00Box385176B00PUBLIC0.pdf?sequence=1>], dostęp: 12.03.2018].
- Romanowska E., Firgolska A., Hrudeń J., 2014, *Strategia inteligentnej specjalizacji w kontekście wybranych regionów Polski*, [w:] *Przedsiębiorstwo we współczesnej gospodarce – teoria i praktyka*. Nr 2: 55-78, [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Przedsiębiorstwo_we_wspolczesnej_gospodarce_teoria_i_praktyka_Research_on_Enterprise_in_Modern_Economy_theory_and_practice/Przedsiębiorstwo_we_wspolczesnej_gospodarce_teoria_i_praktyka_Research_on_Enterprise_in_Modern_Economy_theory_and_practice-r2014-t-n2/Przedsiębiorstwo_we_wspolczesnej_gospodarce_teoria_i_praktyka_Research_on_Enterprise_in_Modern_Economy_theory_and_practice-r2014-t-n2-s55-78/Przedsiębiorstwo_we_wspolczesnej_gospodarce_teoria_i_praktyka_Research_on_Enterprise_in_Modern_Economy_theory_and_practice-r2014-t-n2-s55-78.pdf], dostęp: 11.03.2018].
- Rybowska A., 2015, *Konsumpcjonizm na rynku kosmetyków*, [w:] *Marketing Przyszłości Trendy. Strategie. Instrumenty. Konsument na tle zmian zachodzących w otoczeniu*, G. Rosa, A. Smalec. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu, nr 38, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 865, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin: 77-88, [http://www.wzieu.pl/zn/865/ZN_865.pdf], dostęp: 12.03.2018].
- Szlachta J., 1996, *Główne problemy polityki rozwoju regionalnego Polski na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *Strategiczne wyzwania dla polityki rozwoju regionalnego Polski*. Wyd. Fridrich Ebert-Stiftung, Warszawa.

- Szostak E., 2015, *Inteligentne specjalizacje w rozwoju regionu*. Studia Ekonomiczne, nr 209, Rocznik 2015, UE, Katowice: 209-218, [<https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/161869?id=161869>], dostęp: 16.03.2018].
- Uzdrowisko Solec-Zdrój, 2015, mat. informacyjne, Uzdrowisko Solec-Zdrój Sp z o.o., Solec-Zdrój.
- Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, 2014a, *Strategia Badań i Innowacyjności (RIS3). Od absorpcji do rezultatów – jak pobudzić potencjał województwa świętokrzyskiego 2014-2020+*, [<https://bip.sejmik.kielce.pl/dopobrania/2014/3667/uchwala.nr.XL.706.14.pdf>], dostęp: 10.02.2018].